

Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Το κράτος δικαίου και ο αντίκτυπός του στην οικονομική ανάπτυξη»**(γνωμοδότηση πρωτοβουλίας)**

(2020/C 429/03)

Εισηγητής: ο κ. **Jukka AHTELA**

Απόφαση της συνόδου ολομέλειας	20.2.2020
Νομική βάση	Άρθρο 32 παράγραφος 2 του εσωτερικού κανονισμού
Αρμόδιο τμήμα	Οικονομική και Νομισματική Ένωση, οικονομική και κοινωνική συνοχή
Έγκριση από το τμήμα	20.7.2020
Έγκριση από την Ολομέλεια	18.9.2020
Σύνοδος ολομέλειας αριθ.	554
Αποτέλεσμα της ψηφοφορίας (υπέρ/κατά/αποχές)	215/2/1

1. Συμπεράσματα και συστάσεις

1.1. Τον τελευταίο καιρό, το κράτος δικαίου δέχεται πιέσεις τόσο εντός όσο και εκτός της ΕΕ. Η συγκεκριμένη εξέλιξη είναι ανησυχητική διότι έχει τη δυνατότητα να υπονομεύσει τον σεβασμό για τα ανθρώπινα δικαιώματα — καθώς και τις άλλες αξίες που καθορίζονται στο άρθρο 2 της ΣΕΕ.

1.2. Η αποδυνάμωση του κράτους δικαίου θα επηρεάσει τη λειτουργία της κοινωνίας, τα θεμελιώδη δικαιώματα, την κοινωνία των πολιτών και την οικονομία. Συνεπώς, το ερώτημα είναι πού θα μπορούσαν να οδηγηθούν η ΕΕ και το ευρωπαϊκό και οικονομικό μοντέλο λόγω αυτού του είδους οπισθοδρόμησης.

1.3. Για να λειτουργήσει σωστά η ενιαία αγορά, πρέπει να βασίζεται σε ένα διαφανές και σταθερό νομικό πλαίσιο το οποίο καλύπτει επίσης την επιβολή κοινών κανόνων, καθώς τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να είναι πεπεισμένα ότι τα δικαστήρια άλλων κρατών μελών δεσμεύονται εξίσου να προασπίζουν τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ.

1.4. Η διάκριση των εξουσιών, και ιδίως η ανεξάρτητη δικαιοσύνη η οποία έχει την εξουσία να ελέγχει την κυβερνητική συμπεριφορά, αποτελεί βασικό στοιχείο για τις επενδύσεις και την οικονομική ανάπτυξη.

1.5. Η ΕΟΚΕ καλεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να καταβάλει προσπάθειες για να υπολογίσει τον οικονομικό αντίκτυπο του κράτους δικαίου. Η εν λόγω διαδικασία περιλαμβάνει την ανάπτυξη ενός σταθερού συστήματος μέτρησης το οποίο λαμβάνει ρητά υπόψη τόσο το ουσιαστικό όσο και το διαδικαστικό μέρος του κράτους δικαίου.

1.6. Πολλές χώρες έχουν νομοθεσίες που είναι απολύτως συμβατές με το κράτος δικαίου, ωστόσο η επιβολή τους είναι ατελής. Συνεπώς, είναι σημαντικό να δοθεί έμφαση στην ορθή εφαρμογή.

1.7. Η ΕΟΚΕ επικροτεί τις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και άλλων θεσμικών οργάνων για την ανάπτυξη κατάλληλων εργαλείων για την προάσπιση των αξιών της ΕΕ και την προώθηση μιας νοοτροπίας κράτους δικαίου. Ωστόσο, η ΕΟΚΕ θεωρεί ότι η αποτελεσματικότητα των υφιστάμενων εργαλείων, όπως το άρθρο 7 της ΣΕΕ, το πλαίσιο για το κράτος δικαίου, και η διαδικασία επί παραβάσει, καθώς και ο ετήσιος πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης και ο νέος μηχανισμός για το κράτος δικαίου θα μπορούσαν να βελτιωθούν περαιτέρω και θα πρέπει να συμπληρώνονται από μέτρα που εστιάζουν στο κράτος δικαίου, αλλά προσανατολίζονται πιο αποτελεσματικά σε οικονομικά ζητήματα.

1.8. Στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα πρέπει να επισπεύσει να υπογραμμίσει τη σημασία του κράτους δικαίου ως ενός από τα βασικά στοιχεία που στηρίζουν μια ανταγωνιστική και βιώσιμη οικονομία. Η ΕΟΚΕ συνιστά τη θέσπιση εθνικών διαδικασιών επανεξέτασης, στις οποίες να συμμετέχουν εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών και οι κοινωνικοί εταίροι, και να αυξηθεί η συνολική συμμετοχή των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και των κοινωνικών εταίρων σε ολόκληρη τη διαδικασία του Εξαμήνου.

1.9. Η ετήσια ενωσιακή διαδικασία επανεξέτασης του κράτους δικαίου θα πρέπει να καταστεί όσο το δυνατόν πιο ανοικτή στην κοινωνία των πολιτών. Τα πορίσματα και οι συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής θα πρέπει να συζητούνται δημόσια, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και να ακολουθούνται από συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπιση συμβάντων και αρνητικών τάσεων, μεταξύ άλλων για την οικονομία. Οι κοινωνία των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών εταίρων, θα πρέπει να συμμετέχει πιο ενεργά γενικότερα, αλλά και πιο συγκεκριμένα στη διαδικασία παρακολούθησης. Η ΕΟΚΕ έχει προτείνει τη θέσπιση ετήσιου φόρουμ των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, το οποίο θα συμβάλει στον κύκλο επανεξέτασης μέσω ποικιλόμορφης εκπροσώπησης.

1.10. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τα μέσα ενημέρωσης διαδραματίζουν καίριο ρόλο σε χώρες όπου οι κυβερνήσεις αποκλίνουν από το κράτος δικαίου και συμβάλλουν στη διεξαγωγή ελέγχων και στη διατήρηση της ισορροπίας καθιστώντας τις κυβερνήσεις υπόλογες. Η ΕΟΚΕ ζητεί αυξημένη χρηματοδοτική και ουσιαστική στήριξη για τις οργανώσεις που συμμετέχουν στην πρόσπιση και την προώθηση του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

1.11. Η προσχώρηση στην ΕΕ είναι εξαιρετικά πολύτιμη για όλα τα μέλη, εφόσον η μη συμμόρφωση με τους βασικούς κανόνες επισύρει κυρώσεις. Αν δεν εφαρμόζονται κυρώσεις, μειώνεται η αξία της ιδιότητας μέλους για όλα τα συμμορφούμενα μέλη.

1.12. Φαίνεται ότι σε πολλά κράτη μέλη το κοινό δεν αντιλαμβάνεται την καίρια σημασία που έχει το κράτος δικαίου τόσο ως θεμελιώδης αξία όσο και ως μέσο αποφασιστικής συμβολής στην οικονομική ανάπτυξη. Ως εκ τούτου, η ΕΟΚΕ ζητεί μια μόνιμη στρατηγική αύξησης της ευαισθητοποίησης προκειμένου να ενημερωθεί το κοινό σχετικά με τον καίριο ρόλο του κράτους δικαίου.

2. Εισαγωγή

2.1. Το κράτος δικαίου είναι μια από τις θεμελιώδεις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο 2 της ΣΕΕ) και αποτελεί προϋπόθεση για την επίτευξη άλλων αξιών τις οποίες επιδιώκει να προωθήσει η Ένωση ⁽¹⁾.

2.2. Ωστόσο, τον τελευταίο καιρό το κράτος δικαίου δέχεται πιέσεις τόσο εντός όσο και εκτός της Ένωσης. Η συγκεκριμένη εξέλιξη είναι ανησυχητική διότι ενδεχομένως να συνεπάγεται λιγότερο σεβασμό για τις άλλες αξίες που παρατίθενται στο άρθρο 2.

2.3. Η πίεση αυτή έχει αντίκτυπο στη λειτουργία της δικαστικής εξουσίας και στην εμπιστοσύνη σε αυτήν. Περαιτέρω επιπτώσεις γίνονται αισθητές από την κοινωνία των πολιτών λόγω του κινδύνου που διατρέχει η δικαστική εξουσία να χάσει τον ρόλο της ως προπύργιο και θεματοφύλακα των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

2.4. Όπως επισημαίνεται στη γνωμοδότηση της ΕΟΚΕ ⁽²⁾, «[ο] σεβασμός του κράτους δικαίου διασφαλίζει επίσης την ασφάλεια δικαίου και την ισότητα των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, την καινοτομία, τις επενδύσεις και τον θεμιτό ανταγωνισμό στην εσωτερική αγορά, προς όφελος των καταναλωτών και των πολιτών».

2.5. Συνεπώς, το ερώτημα είναι πού θα μπορούσε να οδηγηθεί το ευρωπαϊκό και οικονομικό μοντέλο λόγω αυτού του είδους οπισθοδρόμησης. Η αποδυνάμωση του κράτους δικαίου ενδέχεται να επηρεάσει τη λειτουργία της κοινωνίας, τα θεμελιώδη δικαιώματα, την κοινωνία των πολιτών και την οικονομία.

2.6. Εάν δεν αναχαιτιστεί, οι απειλές που υφίσταται το κράτος δικαίου καθώς και η συνολική επιδείνωση της κατάστασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων θα επηρεάσουν πιθανόν αρνητικά την αμοιβαία εμπιστοσύνη στην οποία στηρίζεται η εσωτερική αγορά και, κατά συνέπεια, την οικονομική ανάπτυξη στην ΕΕ.

2.7. Στην ανακοίνωση ⁽³⁾ με τίτλο «Ενίσχυση του κράτους δικαίου εντός της Ένωσης Στρατηγικό σχέδιο δράσης», η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρεται στο έργο του ΟΟΣΑ όσον αφορά τη σημασία του κράτους δικαίου για την ανάπτυξη και το συνολικό επιχειρηματικό και επενδυτικό κλίμα. Εν προκειμένω, η ΕΟΚΕ έχει επίσης υπογραμμίσει την ανάγκη να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στις οικονομικές πτυχές του κράτους δικαίου.

2.8. Η περιφρόνηση προς το κράτος δικαίου παρεμποδίζει την ισορροπημένη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη βάσει των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης (ΣΒΑ), καθώς και την επιδίωξη του πρωταρχικού στόχου της Ένωσης «να προάγει την ειρήνη, τις αξίες της και την ευημερία των λαών της» (άρθρο 3 της ΣΕΕ). Η προαγωγή του κράτους δικαίου αποτελεί έναν από τους στόχους του ΣΒΑ 16.

2.9. Στο πλαίσιο της αντιμετώπισης των ελλείψεων όσον αφορά το κράτος δικαίου στην ΕΕ, δεν έχει δοθεί μεγάλη έμφαση στον αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη. Η έρευνα επικεντρώνεται στον αντίκτυπο της κρατικής και της δημόσιας διακυβέρνησης γενικά στην οικονομική ανάπτυξη, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ως εκ τούτου, η παρούσα γνωμοδότηση επικεντρώνεται στον οικονομικό αντίκτυπο στο κράτος δικαίου στην ΕΕ.

⁽¹⁾ Η θέση αυτή υποστηρίζεται από την Επιτροπή και δηλώνεται ρητά στο οικείο πλαίσιο για το κράτος δικαίου (IP/14/237).

⁽²⁾ ΕΕ C 62 της 15.2.2019, σ. 173.

⁽³⁾ COM(2019) 343 final.

2.10. Στόχος της είναι να βοηθήσει τους ενδιαφερόμενους φορείς να κατανοήσουν ότι οι ευρωπαϊκές αξίες που κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 της ΣΕΕ, εκτός από την εγγενή αξία τους, έχουν επίσης οικονομική αξία.

3. Ορισμός του κράτους δικαίου

3.1. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το κράτος δικαίου είναι μια παγιωμένη αρχή η οποία κατοχυρώνεται στις Συνθήκες και βασίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) και του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς και στο σχετικό έργο της Επιτροπής της Βενετίας. Η έννοια του κράτους δικαίου απαιτεί όλες οι δημόσιες εξουσίες να ενεργούν στα πλαίσια των περιορισμών που θέτει η νομοθεσία, σύμφωνα με τις αξίες της δημοκρατίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, και υπό τον έλεγχο ανεξάρτητων και αμερόληπτων δικαστηρίων⁽⁴⁾.

3.2. Στο πλαίσιο καθορισμού των επιμέρους συνιστώσων του κράτους δικαίου, οι ουσιαστικές συνιστώσες μπορούν να διαχωριστούν από τις διαδικαστικές. Η πιο βασική και κεντρικής σημασίας συνιστώσα του κράτους δικαίου είναι η ισότητα ενώπιον του νόμου, δηλαδή η έννοια ότι όλοι έχουν την ίδια αντιμετώπιση από τον νόμο, και αναφέρεται στην ουσία του νόμου.

3.3. Η δικονομική ισότητα ενώπιον του νόμου αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη υψηλού επιπέδου κράτους δικαίου. Ωστόσο, δεν επαρκεί και πρέπει να συνοδεύεται από ουσιαστική ισότητα. Απαιτείται μια σειρά διαδικαστικών συνιστώσων για να διασφαλιστεί ότι εφαρμόζεται το γράμμα του νόμου. Η διάκριση των εξουσιών είναι θεμελιώδους σημασίας δεδομένου ότι βοηθά να διασφαλιστεί ότι η κυβέρνηση παραμένει επίσης εντός των ορίων του νόμου. Η δικαστική εξουσία θα είναι σε θέση να ελέγχει την εκτελεστική εξουσία μόνο αν οι δικαστές και οι εισαγγελείς είναι ανεξάρτητοι από τους δύο άλλους κλάδους διακυβέρνησης.

3.4. Επιπλέον πρέπει να διασφαλιστεί ένας αριθμός ελάχιστων προτύπων στον τομέα της επιβολής του νόμου: όλοι πρέπει να μπορούν να ασκούν τα θεμελιώδη δικαιώματά τους, να έχουν το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κ.λπ. Τέλος, η επιβολή του νόμου πρέπει να είναι αμερόληπτη, δηλαδή κανείς δεν πρέπει να υφίσταται διακρίσεις, και το δικαστικό σώμα πρέπει να είναι αδιάφορο⁽⁵⁾. Σύμφωνα με το άρθρο 2 της ΣΕΕ, το κράτος δικαίου και η δημοκρατία συμβαδίζουν ως θεμελιώδεις αξίες.

4. Γιατί το κράτος δικαίου συμβάλλει στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη

4.1. Η βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους δείκτες υγείας μιας οικονομίας. Η ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης συνδέεται με την αύξηση του πλούτου μιας χώρας και του πληθυσμού της. Επιπλέον, μια οικονομία της αγοράς δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς βασικούς κανόνες και διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων κανόνων που αφορούν την ατομική ιδιοκτησία και την εκούσια μεταβίβαση ιδιοκτησίας (δηλαδή το ενοχικό δίκαιο). Σε γενικές γραμμές, μια οικονομία της αγοράς θα ευδοκιμήσει μόνο όταν βασίζεται σε σταθερούς και προβλέψιμους κανόνες, όπως αποδεικνύεται από την εσωτερική αγορά και την οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ), οι οποίες αποτελούν κινητήριους μοχλούς της ευρωπαϊκής οικονομίας.

4.2. Η οικονομική ανάπτυξη συνεπάγεται την κατά κεφαλήν διάθεση περισσότερων αγαθών και υπηρεσιών με την πάροδο του χρόνου. Ο μόνος τρόπος για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο είναι η αύξηση της παραγωγικότητας. Αυτό, με τη σειρά του, προϋποθέτει επενδύσεις τόσο στο κεφάλαιο όσο και στην εκπαίδευση (που αποκαλείται επίσης «ανθρώπινο κεφάλαιο»). Για να δημιουργήσουμε, λοιπόν, μια σύνδεση ανάμεσα στο κράτος δικαίου και την οικονομική ανάπτυξη, πρέπει να αναρωτηθούμε με ποιον τρόπο μπορεί το κράτος δικαίου να επηρεάσει τη γενική επενδυτική τάση.

4.3. Επενδύσεις, ιδίως μακροπρόθεσμες, θα πραγματοποιηθούν μόνο αν οι δυνητικοί επενδυτές προσδοκούν ότι το επενδυτικό περιβάλλον θα παραμείνει προβλέψιμο και ευνοϊκό για πολλά έτη. Το κράτος δικαίου διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην ικανότητα μιας κυβέρνησης να παρέχει ένα τέτοιο σταθερό περιβάλλον.

4.4. Μια εκτελεστική εξουσία που δεν περιορίζεται από τους άλλους δύο κλάδους διακυβέρνησης —τον νομοθετικό και τον δικαστικό— θα μπορούσε να δώσει πολλές υποσχέσεις σε δυνητικούς επενδυτές σχετικά με την ελευθερία τους να καθορίζουν τις τιμές κατά βούληση, να μην υπόκεινται σε υψηλή φορολογία (ή να απαλλάσσονται αυτής), να μεταφέρουν κέρδη πίσω στη χώρα καταγωγής τους κ.λπ.

4.5. Ωστόσο, μια κυβέρνηση χωρίς περιορισμούς είναι ανίκανη να δώσει δεσμευτικές υποσχέσεις, δηλαδή να αναλάβει αξιόπιστες δεσμεύσεις. Η διάκριση των εξουσιών, και ιδίως η ανεξάρτητη δικαιοσύνη η οποία έχει την εξουσία να ελέγχει την κυβερνητική συμπεριφορά και να στηρίζει τις ιδιωτικές συμβάσεις, αποτελεί βασικό στοιχείο για τις επενδύσεις και την οικονομική ανάπτυξη.

4.6. Εκτός από την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, σημαντική είναι επίσης και η αμεροληψία της. Αν οι δικαστές χρηματίζονται, δηλαδή δεν είναι αμερόληπτοι, τότε αντί να κρίνουν τις υποθέσεις με βάση τις αρχές του κράτους δικαίου, θα αποφαινούνται υπέρ του διαδίκου που είναι σε θέση (και/ή είναι πρόθυμος) να καταβάλει το υψηλότερο δωροδόχημα. Συνεπώς, η διαφθορά είναι ασύμβατη με το κράτος δικαίου.

⁽⁴⁾ Academic literature often differentiates between «thick» and «thin» varieties. Møller, J. (2018). *The advantages of a thin view in Handbook on the Rule of Law*, Edward Elgar Publishing, pp. 21-33 and Bedner, A. (2018) *The promise of a thick view in Handbook on the Rule of Law*, Edward Elgar Publishing, pp. 34-47.

⁽⁵⁾ Voigt, S. (2012) *How to measure the rule of law*, *Kyklos*, 65(2), σ. 262-284.

4.7. Όταν οι δικαστές εισάγουν διακρίσεις εις βάρος συγκεκριμένων ομάδων, τότε ο νόμος δεν εφαρμόζεται εξίσου για όλους. Κάθε είδος μεροληψίας θα καταστήσει το νομικό περιβάλλον λιγότερο βέβαιο, γεγονός που αναμένεται να οδηγήσει όχι μόνο σε συνολικά χαμηλότερα επίπεδα επενδύσεων αλλά και σε λιγότερες συναλλαγές. Ως εκ τούτου, τα μεροληπτικά δικαστήρια θα επιβραδύνουν την οικονομική ανάπτυξη.

4.8. Ένας άλλος βασικός παράγοντας είναι η προσβασιμότητα των δικαστηρίων. Αν χρειάζονται χρόνια για να εκδοθεί μια δικαστική απόφαση, οι επιπτώσεις για την οικονομία μπορεί να είναι καταστροφικές: τα συμβαλλόμενα μέρη που παραβιάζουν μια σύμβαση ενδέχεται να χρησιμοποιήσουν το δικαστήριο βάσει στρατηγικής αν είναι ευρέως γνωστό ότι η έκδοση δικαστικής απόφασης θα διαρκέσει πολύ. Η καθυστέρηση στην απόδοση δικαιοσύνης, είτε πρόκειται για καθυστέρηση στη λήψη αποφάσεων είτε για καθυστερημένη εφαρμογή της απόφασης, καθιστά λιγότερο ελκυστική τη σύναψη συμβάσεων, γεγονός που οδηγεί σε λιγότερες συναλλαγές και στις ίδιες ακριβώς επιπτώσεις με εκείνες που προκαλούνται λόγω της έλλειψης ανεξάρτητης δικαιοσύνης, όπως περιγράφεται ανωτέρω.

5. Τρόποι μέτρησης του κράτους δικαίου

5.1. Για να εξακριβωθούν οι επιπτώσεις του κράτους δικαίου στην οικονομική ανάπτυξη, πρέπει καταρχάς να είναι μετρήσιμες. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν είναι εύκολο καθώς πρόκειται για πολυδιάστατη έννοια, και πρέπει να ληφθούν διάφορες δύσκολες αποφάσεις ως προς την κωδικοποίηση, όπως το αν θα πρέπει να δοθεί η ίδια βαρύτητα σε όλες τις διαστάσεις.

5.2. Ορισμένα από τα πρώιμα μέτρα βασίζονταν στη διαθεσιμότητα των στοιχείων και όχι σε θεωρητικές υποθέσεις. Μολονότι υπάρχει πολύ μεγάλος βαθμός συσχέτισης μεταξύ των ουσιαστικών και των διαδικαστικών πτυχών του κράτους δικαίου⁽⁶⁾, η ουσιαστική συνιστώσα, δηλαδή η ισότητα ενώπιον του νόμου, δεν συνυπολογίζεται στους περισσότερους από τους γνωστότερους δείκτες του κράτους δικαίου. Συνεπώς, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα πρέπει να αναπτύξει ένα σταθερό σύστημα μέτρησης το οποίο θα λαμβάνει ρητά υπόψη τόσο το ουσιαστικό όσο και το διαδικαστικό μέρος του κράτους δικαίου.

5.3. Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που σχετίζεται με τη μέτρηση είναι το αν οι διατάξεις *de jure* ή η πραγματική εφαρμογή τους μπορούν να μετρηθούν. Πολλές χώρες έχουν νομοθεσίες που είναι απολύτως συμβατές με το κράτος δικαίου, ωστόσο η επιβολή τους είναι αναποτελεσματική. Είναι, συνεπώς, σημαντικό να δοθεί έμφαση στην εφαρμογή.

5.4. Είναι επίσης σημαντικό το ερώτημα που αφορά τον βέλτιστο τρόπο χρήσης των διαθέσιμων μέτρων. Αφενός, τα συγκεντρωτικά μέτρα μπορεί να είναι χρήσιμα για να αποκομίσει κανείς μια πρώτη εντύπωση για το τι συμβαίνει σε μια συγκεκριμένη χώρα. Αφετέρου, στις περιπτώσεις που ζητούνται «αξιοποιήσιμες συμβουλές», δηλαδή αναλύσεις που μπορούν να έχουν άμεσες επιπτώσεις στην πολιτική, τα συγκεντρωτικά μέτρα δεν είναι ιδιαίτερα χρήσιμα.

5.5. Παρά τη δυσκολία που υφίσταται, η ΕΟΚΕ συνιστά στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να διερευνήσει τη δυνατότητα μέτρησης του οικονομικού αντικτύπου του κράτους δικαίου τόσο στα κράτη μέλη όσο και στις υποψήφιες χώρες, και ενδεχομένως να τον συνδέσει με τον κύκλο επανεξέτασης του κράτους δικαίου.

6. Τι προκύπτει από τα υφιστάμενα στοιχεία;

6.1. Από διακρατικές μελέτες ανάλυσης των επιπτώσεων που έχει το κράτος δικαίου στην οικονομική ανάπτυξη προκύπτει ότι, κατά μέσο όρο, οι χώρες που επιδεικνύουν μεγαλύτερη προσηλωση στο κράτος δικαίου αναπτύσσονται ταχύτερα από τις υπόλοιπες χώρες⁽⁷⁾. Αυτό δεν σημαίνει ότι μεμονωμένες χώρες που δεν τηρούν το κράτος δικαίου δεν μπορούν να επιτύχουν υψηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης. Οι οικονομολόγοι τις αποκαλούν «ακραίες περιπτώσεις» (outliers). Τέτοιες περιπτώσεις είναι πιθανές και πράγματι προκύπτουν, όχι όμως με μεγάλη συχνότητα.

6.2. Κατά την εκτίμηση των επιπτώσεων του κράτους δικαίου στην οικονομική ανάπτυξη, πρέπει επίσης να ληφθούν υπόψη τα αντίστοιχα επίπεδα εισοδήματος. Υπό όμοιες κατά τα άλλα συνθήκες, οι χώρες που έχουν ήδη υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα τείνουν να δυσκολεύονται περισσότερο να επιτύχουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης σε σύγκριση με τις χώρες που ξεκινούν από χαμηλότερο επίπεδο. Αυτό αποτελεί ένδειξη του λεγόμενου «αποτελέσματος σύγκλισης».

6.3. Τα συγκεντρωτικά μέτρα στον τομέα του κράτους δικαίου δεν είναι ιδιαίτερα χρήσιμα για τον καθορισμό ειδικών διαύλων μετάδοσης μέσω των οποίων θα μπορούσε να επηρεάσει την οικονομική ανάπτυξη. Για τον λόγο αυτό, στην παρούσα ενότητα δίνεται έμφαση σε έναν περιορισμένο αριθμό κεντρικών στοιχείων του κράτους δικαίου.

⁽⁶⁾ Gutmann, J., & Voigt, S. (2018) *The rule of law: Measurement and deep roots*, European Journal of Political Economy, 54, σ. 68-82.

⁽⁷⁾ Αυτή η αιτιώδης σχέση αποτελεί ένα από τα κεντρικά σημεία με τα οποία ασχολείται ο λεγόμενος κλάδος της Θεσμικής Οικονομικής. Βλ. για εξειδικευμένη βιβλιογραφία: Acemoglu, D. (2008) *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, και για μια εισαγωγή για τους μη ειδικούς: Voigt, S. (2019) *Institutional Economics — An Introduction*, Cambridge University Press.

6.4. Όπως διαπιστώθηκε ήδη ανωτέρω, η ανεξαρτησία των δικαστηρίων φαίνεται αναγκαία για να διασφαλιστεί ότι οι κυβερνήσεις παραμένουν εντός των συνταγματικά καθορισμένων ορίων τους

6.5. Από τη χωριστή ανάλυση των επιπτώσεων που έχουν οι δείκτες *de jure* και *de facto* της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, προκύπτει ότι οι διατάξεις *de jure* δεν έχουν καμία επίπτωση στην οικονομική ανάπτυξη. Οι διατάξεις *de facto*, αφετέρου, συνδέονται στενά με την επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης⁽⁸⁾. Η βελτίωση των *de facto* επιπέδων της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης αποφέρει οικονομικά οφέλη: οι χώρες που το έχουν κάνει έχουν επιπλέον απολαβές, δηλαδή έχουν παρουσιάσει ταχύτερη ανάπτυξη⁽⁹⁾.

6.6. Έχει αποδειχθεί ότι η ανεξαρτησία και η λογοδοσία της δικαιοσύνης δρουν συμπληρωματικά, και δεν ανταγωνίζονται η μία την άλλη⁽¹⁰⁾. Μια σειρά δικαστικών εγγυήσεων, όπως το δικαίωμα συνηγόρου, περιορίζουν τη διακριτική ευχέρεια των δικαστών. Στο πλαίσιο αυτό, μπορεί να θεωρηθεί ότι διασφαλίζουν δικαστική λογοδοσία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ορισμένες τέτοιου είδους εγγυήσεις συμβάλλουν όχι μόνο στη δικαστική λογοδοσία και, συνεπώς, στο κράτος δικαίου αλλά και στην οικονομική ανάπτυξη. Αυτό ισχύει όσον αφορά την έγκαιρη έκδοση δικαστικών αποφάσεων, με γραπτές —σε αντίθεση με τις προφορικές— διαδικασίες και με δικαίωμα συνηγόρου⁽¹¹⁾.

6.7. Η διαφθορά όχι μόνο αποτελεί αξιόποινη πράξη αλλά είναι και ασύμβατη με το κράτος δικαίου. Ωστόσο, η μέτρηση της διαφθοράς συνοδεύεται από πολλές δυσκολίες. Εφόσον εκείνος που δωροδοκεί και ο αποδέκτης της δωροδοκίας συνήθως δεν έχουν κανένα κίνητρο για να γνωστοποιήσουν τη δωροδοκία, η συλλογή αντικειμενικών στοιχείων είναι αδύνατη. Το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας έχει βασιστεί στη λεγόμενη «αντίληψη της διαφθοράς», δηλαδή στην υποκειμενική εκτίμηση του εύρους εξάπλωσης της διαφθοράς σε μια συγκεκριμένη χώρα ή σε μια συγκεκριμένη δημόσια υπηρεσία.

6.8. Παρόλο που παραμένει δύσκολο να αποδειχθεί ότι η διαφθορά είναι επιζήμια για την οικονομική ανάπτυξη, πολλές μελέτες έως τώρα συνηγορούν υπέρ αυτής της άποψης. Για παράδειγμα, έχει αποδειχθεί ότι η διαφθορά μειώνει τις επενδύσεις⁽¹²⁾ και ότι έχει άλλες στρεβλωτικές επιπτώσεις: για παράδειγμα, θα μπορούσε να οδηγήσει σε υψηλότερους στρατιωτικούς προϋπολογισμούς⁽¹³⁾. Επηρεάζει επίσης τη δομή των δημόσιων δαπανών, οι οποίες δεν επικεντρώνονται πλέον σε σημαντικές δημόσιες υπηρεσίες, όπως η υγεία και η εκπαίδευση, αλλά προσανατολίζονται σε λιγότερο παραγωγικές δραστηριότητες⁽¹⁴⁾. Ο ΟΟΣΑ συνοψίζει μια πρόσφατη μελέτη ως εξής: καθίσταται σαφές ότι η διαφθορά έχει άμεσο αντίκτυπο στο κόστος ενός έργου τόσο για τον δημόσιο όσο και για τον ιδιωτικό τομέα. Στις έμμεσες επιπτώσεις περιλαμβάνονται η ζημίωση των δημόσιων ιδρυμάτων, η μείωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στην κυβέρνησή τους και, ως εκ τούτου, μείωση των κινήτρων για καινοτομία και η επίταση των κοινωνικών ανισοτήτων. Αυξάνουν, όμως, επίσης το κόστος της επιχειρηματικής δραστηριότητας, ένα είδος φόρου οικονομικής δραστηριότητας, που στη συνέχεια μεταβιβάζονται στους τελικούς χρήστες ή τους καταναλωτές αυτών των έργων⁽¹⁵⁾.

6.9. Οι ανεξάρτητοι εισαγγελείς που υπόκεινται σε λογοδοσία συμβάλλουν στην επίτευξη υψηλών επιπέδων κράτους δικαίου, διότι τα εγκλήματα διώκονται ανεξάρτητα από πολιτικές πιέσεις, από τη συγκεκριμένη ταυτότητα ενός υπόπτου εγκληματικής πράξης και από άλλους παρόμοιους παράγοντες. Όπως έχει αποδειχθεί, οι πραγματικά ανεξάρτητοι δικαστές συνδέονται με χαμηλότερα επίπεδα διαφθοράς⁽¹⁶⁾. Δεδομένου ότι η διαφθορά είναι επιζήμια για την ανάπτυξη, το γεγονός αυτό μπορεί, συνεπώς, να ερμηνευθεί ως έμμεση απόδειξη ότι οι ανεξάρτητοι εισαγγελείς —ως μια από τις συνιστώσες του κράτους δικαίου— συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη.

⁽⁸⁾ Feld, L. P., & Voigt, S. (2003) *Economic growth and judicial independence: cross-country evidence using a new set of indicators*, European Journal of Political Economy, 19(3), σ. 497-527.

⁽⁹⁾ Voigt, S., Gutmann, J., & Feld, L. P. (2015) *Economic growth and judicial independence, a dozen years on: Cross-country evidence using an updated set of indicators*, European Journal of Political Economy, 38, σ. 197-211.

⁽¹⁰⁾ Voigt, S. (2008) *The economic effects of judicial accountability: cross-country evidence*, European Journal of Law and Economics, 25(2), σ. 95-123.

⁽¹¹⁾ Hayo, B., & Voigt, S. (2014) *The relevance of judicial procedure for economic growth*, CESifo Economic Studies, 60(3), σ. 490-524.

⁽¹²⁾ Mauro, P. (1995) *Corruption and growth*, The quarterly journal of economics, 110(3), σ. 681-712.

⁽¹³⁾ Gupta, S., De Mello, L., & Sharan, R. (2001) *Corruption and military spending*, European journal of political economy, 17(4), σ. 749-777.

⁽¹⁴⁾ Mauro, P. (1998) *Corruption and the composition of government expenditure*, Journal of Public economics, 69(2), σ. 263-279.

⁽¹⁵⁾ Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (2015) *Consequences of Corruption at the Sector Level and Implications for Economic Growth and Development*, Paris: OECD Publishing.

⁽¹⁶⁾ Van Aaken, A., Feld, L. P., & Voigt, S. (2010) *Do independent prosecutors deter political corruption? An empirical evaluation across seventy-eight countries*, American Law and Economics Review, 12(1), σ. 204-244.

6.10. Τέλος, ας εξετάσουμε το ζήτημα της αποτελεσματικότητας της δικαιοσύνης, έχοντας κατά νου τη γνωστή ρήση ότι η καθυστέρηση απονομής δικαιοσύνης ισοδυναμεί με αρνησιδικία. Μια από τις πιο εντυπωσιακές μελέτες στον τομέα επικεντρώνεται στην Ινδία ⁽¹⁷⁾. Οι διαφορές στις καθυστερήσεις των δικαστηρίων συνδέονται με μέτρα παραγωγής στους τομείς της γεωργίας, της βιομηχανίας και των υπηρεσιών. Αποδεικνύεται ότι οι δικαστικές καθυστερήσεις έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην αύξηση της παραγωγής και στους τρεις κλάδους της οικονομίας.

7. Πιθανές επιπτώσεις στην πολιτική

Υφιστάμενα ενωσιακά εργαλεία

7.1. Η ΕΟΚΕ έχει ζητήσει ενίσχυση των εργαλείων που έχει στη διάθεσή της η ΕΕ προκειμένου να αντιμετωπιστεί η οπισθοδρόμηση όσον αφορά τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ ⁽¹⁸⁾. Η ΕΟΚΕ επικροτεί τις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και άλλων θεσμικών οργάνων για την ανάπτυξη κατάλληλων εργαλείων για την προώθηση των αξιών της ΕΕ και την προώθηση μιας νοοτροπίας κράτους δικαίου. Ωστόσο, η ΕΟΚΕ θεωρεί ότι τα υφιστάμενα εργαλεία, όπως το άρθρο 7 της ΣΕΕ, το πλαίσιο για το κράτος δικαίου, και η διαδικασία επί παραβάσει, καθώς και ο ετήσιος πίνακας αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης και ο νέος μηχανισμός για το κράτος δικαίου θα μπορούσαν να βελτιωθούν περαιτέρω και θα πρέπει να συμπληρώνονται από μέτρα που εστιάζουν στο κράτος δικαίου, αλλά προσανατολίζονται πιο αποτελεσματικά σε οικονομικά ζητήματα.

7.2. Στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέτασε τη σύνδεση του κράτους δικαίου με το επιχειρηματικό περιβάλλον στην προσπάθειά της να προωθήσει τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που ενισχύουν την ανάπτυξη σε τομείς όπως τα αποτελεσματικά συστήματα δικαιοσύνης και η καταπολέμηση της διαφθοράς. Επί του παρόντος, τα στοιχεία που εισάγονται στον πίνακα αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης προέρχονται κυρίως από αυτούς που παρέχουν νομικές υπηρεσίες, όπως τα υπουργεία δικαιοσύνης, οι ενώσεις δικαστών, τα δικαστικά συμβούλια κ.λπ. Περιέργως, απουσιάζει η συμβολή όσων ζητούν την παροχή νομικών υπηρεσιών, οι οποίοι θα μπορούσαν να προσφέρουν πολύτιμες προτάσεις για τη βελτίωση των διαφόρων δικαστικών συστημάτων. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (ΟΚΠ), καθώς και οι κοινωνικοί εταίροι, θα μπορούσαν να αναλάβουν σημαντικό ρόλο στη διαβίβαση των πληροφοριών. Η ΕΟΚΕ προτρέπει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να επισπεύσει να υπογραμμίσει τη σημασία του κράτους δικαίου ως ενός από τα βασικά στοιχεία που στηρίζουν μια ανταγωνιστική και βιώσιμη οικονομία. Οι δείκτες του κράτους δικαίου θα πρέπει να ενσωματωθούν με πιο εμφανή τρόπο και να περιλαμβάνουν ζητήματα όπως η ασφάλεια δικαίου και η πρόσβαση επιχειρήσεων και εργαζομένων σε ένδικα μέσα. Θα πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για τη βελτίωση της διαδικασίας παρακολούθησης με σκοπό την καλύτερη υλοποίηση των συστάσεων. Η ΕΟΚΕ συνιστά τη θέσπιση εθνικών διαδικασιών επανεξέτασης, στις οποίες να συμμετέχουν εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών και οι κοινωνικοί εταίροι, και να αυξηθεί η συνολική συμμετοχή των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και των κοινωνικών εταίρων σε ολόκληρη τη διαδικασία του Εξαμήνου.

7.3. Η ετήσια ενωσιακή διαδικασία επανεξέτασης του κράτους δικαίου θα πρέπει να καταστεί όσο το δυνατόν πιο ανοικτή προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα πορίσματα και οι συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής συζητούνται δημόσια τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και να ακολουθείται από συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπιση συμβάντων και αρνητικών τάσεων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα ήταν σκόπιμο να ενισχύσει τη συμμετοχή των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, καθώς είναι συχνά οι πρώτες που πλήττονται όταν το κράτος δικαίου απειλείται και θα μπορούσαν, ως εκ τούτου, να λειτουργούν ως σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης ⁽¹⁹⁾. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα πρέπει επίσης να λαμβάνει μέτρα όσον αφορά τα αντίποινα κατά των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών λόγω της συμμετοχής τους στη διαδικασία. Η ΕΟΚΕ έχει προτείνει τη θέσπιση ετήσιου φόρου των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, το οποίο θα συμβάλει στον κύκλο επανεξέτασης. Η ΕΟΚΕ δηλώνει έτοιμη να συμβάλει στη συγκεκριμένη διαδικασία και να διασφαλίσει ευρεία εκπροσώπηση των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που εκπροσωπούν κοινωνικοοικονομικά συμφέροντα, όπως οι κοινωνικοί εταίροι.

7.4. Η ΕΟΚΕ επικρίθηκε ήδη την πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για προστασία του προϋπολογισμού της Ένωσης σε περίπτωση γενικευμένων ελλείψεων όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη. Εν προκειμένω, η ΕΟΚΕ υποστήριξε την πρόταση βάσει της οποίας η διάθεση κονδυλίων της ΕΕ στα κράτη μέλη θα εξαρτάται από τον σεβασμό της αρχής του κράτους δικαίου, θεώρησε δε ότι η προϋπόθεση αυτή θα μπορούσε να επεκταθεί και στις άλλες αρχές που συνδέονται με το κράτος δικαίου και καθορίζονται στις Συνθήκες της ΕΕ ⁽²⁰⁾.

⁽¹⁷⁾ Chemin, Matthieu (2009) *Do judiciaries matter for development? Evidence from India*, Journal of Comparative Economics 37: σ. 230-250.

⁽¹⁸⁾ EE C 282 της 20.8. 2019, σ. 39.

⁽¹⁹⁾ Στο σύγγραμμα των McCubbins, M. D., & Schwartz, T. (1984) *Congressional oversight overlooked: Police patrols versus fire alarms*. American journal of political science, σ. 165-179, προτάθηκε η σύγκριση των αστυνομικών περιπολιών με ένα σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης για την παρακολούθηση των διοικητικών αρχών.

⁽²⁰⁾ EE C 440 της 6.12. 2018, σ. 106

Πιθανά περαιτέρω πολιτικά μέτρα

7.5. Δεδομένου ότι το υψηλό επίπεδο κράτους δικαίου αποτελεί θεμελιώδη αξία της ΕΕ και επιπλέον έχει θετικές επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη, είναι επιτακτική ανάγκη η ΕΕ να λάβει μέτρα για τη διασφάλιση του κράτους δικαίου.

7.6. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) εξέδωσε πρόσφατα ορισμένες αποφάσεις-ορόσημα υπέρ της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης. Εκτός από τους νομικούς λόγους που προέβαλε το δικαστήριο, υπάρχουν επίσης οικονομικοί λόγοι που συνηγορούν υπέρ της ανάληψης δράσης από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ. Για να λειτουργήσει σωστά η ενιαία αγορά, πρέπει να βασίζεται σε ένα διαφανές και σταθερό νομικό πλαίσιο το οποίο καλύπτει επίσης την επιβολή κοινών κανόνων, καθώς τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να είναι πεπεισμένα ότι τα δικαστήρια άλλων κρατών μελών δεσμεύονται εξίσου να προασπίζουν τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ.

7.7. Η έννοια του ενιαίου ευρωπαϊκού δικαστικού χώρου είναι σημαντική για τις επιχειρήσεις, καθώς επιτρέπει στις δικαστικές αποφάσεις που λαμβάνονται σε ένα κράτος μέλος να εφαρμόζονται σε άλλο. Για την επίτευξη του εν λόγω έργου, πρέπει όλα τα δικαστήρια εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης να είναι ανεξάρτητα. Αν η προϋπόθεση αυτή δεν μπορεί πλέον να διασφαλιστεί, τότε ο ενιαίος ευρωπαϊκός δικαστικός χώρος όχι μόνο θα παραμείνει ελλιπής αλλά θα περιέλθει σε κατάσταση παρακμής. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρέπει να διασφαλίσει την τήρηση της αρχής της δικαστικής ανεξαρτησίας σε όλα τα κράτη μέλη προκειμένου να υλοποιηθεί η ιδέα ενός ενιαίου ευρωπαϊκού δικαστικού χώρου και της ελεύθερης κυκλοφορίας των δικαστικών αποφάσεων.

7.8. Κάθε εθνικό κράτος θέλει να είναι αξιόπιστο και φιλικό προς τους επενδυτές, μέσω της παροχής αξιόπιστων δεσμεύσεων σε πιθανούς επενδυτές. Η προσχώρηση στην ΕΕ παρέχει σαφή οφέλη σε όλα τα κράτη μέλη, καθώς τους δίνει τη δυνατότητα να αναλαμβάνουν πιο αξιόπιστες δεσμεύσεις, ανεξαρτήτως της οικονομικής ή πολιτικής ιστορίας τους. Υπό αυτή την έννοια, η προσχώρηση στην ΕΕ είναι εξαιρετικά πολύτιμη για όλα τα μέλη, εφόσον η μη συμμόρφωση με τους βασικούς κανόνες επισύρει κυρώσεις. Χωρίς κυρώσεις, θα μειωθεί η αξία της ιδιότητας μέλους για όλα τα συμμορφούμενα μέλη.

7.9. Με άλλα λόγια, τα μη συμμορφούμενα κράτη μέλη δημιουργούν αρνητικά εξωτερικά επακόλουθα για τα συμμορφούμενα κράτη μέλη. Αυτό οφείλεται στο ότι κάθε φορά που η κυβέρνηση ενός κράτους μέλους δεν τηρεί τις υποσχέσεις που έδωσε κατά την προσχώρησή της στην ΕΕ και η εν λόγω μη συμμόρφωση παραμένει ατιμώρητη, η αξιοπιστία του ενωσιακού δικαίου πλήττεται σε όλα τα κράτη μέλη. Συνεπώς, θα μειωθεί η αξία της ιδιότητας κράτους μέλους της ΕΕ, καθώς με την πάροδο των ετών δεν θα αποτελεί πλέον ένδειξη αξιοπιστίας. Ως εκ τούτου, αιτιολογείται πλήρως η επιμονή στη συμμόρφωση με τις βασικές αξίες της ΕΕ.

7.10. Πολλές αποφάσεις αφορούν άμεσα όλους τους πολίτες των κρατών μελών της ΕΕ. Αν δεν ανασταλούν τα δικαιώματα ψήφου των κρατών μελών που κυβερνώνται από δυνάμει αυταρχικές δυνάμεις, οι οποίες καταπατούν συστηματικά την αρχή του κράτους δικαίου, τότε αυτές οι δυνάμεις θα έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που επηρεάζουν άμεσα όλους τους πολίτες της ΕΕ. Το εν λόγω φαινόμενο αποκαλείται εύστοχα «άλλο δημοκρατικό έλλειμμα»⁽²¹⁾.

7.11. Με άλλα λόγια, ένας άλλος παράγοντας που δικαιολογεί την παρέμβαση της ΕΕ είναι τα αρνητικά εξωτερικά επακόλουθα που δημιουργούν οι δυνάμει αυταρχικές κυβερνήσεις, τα οποία εκτείνονται όχι μόνο πέρα από τα σύνορα του εθνικού κράτους αλλά επηρεάζουν κάθε πολίτη των κρατών μελών της ΕΕ. Συνοψίζοντας, οι παρεμβάσεις με στόχο την προάσπιση ή την αποκατάσταση του σεβασμού στο κράτος δικαίου είναι πλήρως δικαιολογημένες.

7.12. Ένα μέσο υποστήριξης και προώθησης του κράτους δικαίου είναι η παροχή στήριξης στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και στα μέσα ενημέρωσης. Η ικανότητα των πολιτών να συγκροτούν οργανώσεις, να συνέρχονται και να εκφράζονται ελεύθερα, καθώς και η ελευθερία των μέσων ενημέρωσης αποτελούν κομβικά στοιχεία του κράτους δικαίου στο πλαίσιο των ελέγχων και των ισορροπιών με σκοπό την υποχρέωση λογοδοσίας των κυβερνήσεων. Η συρρίκνωση του χώρου δράσης της κοινωνίας των πολιτών επηρεάζει την ικανότητα εταιρειών και εργαζομένων να εδραιώνουν την παρουσία τους, να συνεταιρίζονται ελεύθερα και να καινοτομούν. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αποτελούν επίσης σημαντικό οικονομικό παράγοντα που αντιπροσωπεύει περίπου το ένα τρίτο της απασχόλησης στην ΕΕ⁽²²⁾ και παρέχει υπηρεσίες θεμελιώδους σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη, όπως στους τομείς της εκπαίδευσης, της υγείας και της κοινωνικής προστασίας. Η ΕΟΚΕ επαναλαμβάνει την έκκλησή της για ενεργό ενωσιακή στήριξη των κοινωνικών εταίρων και των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών στην ΕΕ, και ιδίως για την εγκαθίδρυση ταμείου της ΕΕ που θα παρέχει χρηματοδοτική στήριξη σε δικαστικές υποθέσεις που αφορούν παραβιάσεις της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων και οι οποίες θέτουν στο στόχαστρο οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών⁽²³⁾.

⁽²¹⁾ Kelemen, R. D. (2017) *Europe's other democratic deficit: National authoritarianism in Europe's Democratic Union. Government and opposition*, 52(2), σ. 211-238.

⁽²²⁾ Έγγραφο εργασίας αριθ. 13/2016 *The Size and Scope of the European Third Sector*, σ. 8.

⁽²³⁾ ΕΕ C 62 της 15.2. 2019, σ. 178.

7.13. Υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους τόσο τα κράτη μέλη όσο και τα θεσμικά όργανα της ΕΕ θα πρέπει να προασπιστούν το κράτος δικαίου. Φαίνεται ότι σε πολλά κράτη μέλη το ευρύ κοινό πρέπει να ενημερωθεί περισσότερο σχετικά με την καιρία σημασία του κράτους δικαίου τόσο ως θεμελιώδους αξίας όσο και ως ζωτικού στοιχείου της οικονομικής ανάπτυξης. Επομένως, ένας έμμεσος τρόπος για την προάσπιση του κράτους δικαίου θα μπορούσε να είναι η ενημέρωση του ευρέος κοινού στα διάφορα κράτη μέλη σχετικά με τη σημασία του. Η ΕΟΚΕ έχει ζητήσει ήδη τη διοργάνωση εκστρατείας ευαισθητοποίησης με τη μορφή σκόπιμης στρατηγικής επικοινωνίας⁽²⁴⁾. Η ΕΕ πρέπει να επενδύσει σε ενημερωτικές εκστρατείες για την προώθηση του κράτους δικαίου και να λάβει επείγοντως μέτρα για τη στήριξη των ελεύθερων μέσων ενημέρωσης.

Βρυξέλλες, 18 Σεπτεμβρίου 2020.

Ο Πρόεδρος
της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής
Luca JAHIER

⁽²⁴⁾ ΕΕ C 282 της 20.8.2019, σ. 39, συστάσεις 1.11